

SANAYİ DEVRİMİ VE İŞ HUKUKUNUN ORTAYA ÇIKIŞI

Tarihsel süreç incelendiğinde, teknoloji alanındaki buluşlar sonucu yaşanan sanayi devriminin ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan toplumları büyük oranda etkilediği görülmektedir. İlerleyen tekniğe bağlı olarak gelişen makine gücü ve fabrika işletmesi işçi sınıfının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Prof. Dr. Talat Canbolat

Bu zamana kadar bağımsız çalışan birçok insan işçi olarak çalışmaya başlamıştır. Bunlar başka işlerle de uğraşmadıkları için geçimini sağlayabilmek için bütün ömrünü başkasının hizmetinde geçirmek zorunda kalmıştır. İlkçağ ve ortaçağdaki kölelerden tek farkı kişisel özgürlüğü vardı. Bunların sayısı hızlıca çoğalmaya başladı. İktisadi liberalizmin ortaya koyduğu bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler düşüncesi, işçilerin örgütlenmesini yasaklıyor, çalışma koşullarını devletin müdahalesinden uzak tam bir akit serbestisi içerisinde belirlenmesini esas alıyordu. Bu düşünce işçinin kişiliğini yok saymış, emeği, piyasa koşullarına göre serbestçe alınıp satılan mal olarak kabul etmiştir.

18. yüzyılda Sanayi Devrimi ile çok miktarda işçiyi ihtiyaç duyuldu. Bu işçileri temin edebilmek için toplumda tarımla geçimini sağlayanlara "Sen tarımı bırak, gel burada çalış, elde ettiğin gelirden daha fazlasını elde edersin denilip onlar ikna edildi. Bu da yetmedi Afrika'dan gemilerle köle taşınmak suretiyle bir işçi sınıfı ortaya çıktı. İşçi sayısının fazlalaşması arz-talep ilişkisini işçi aleyhine bozmuş, çalışma koşulları işverenlerin tek taraflı belirlemeleri sonucunu doğurmuştur. Bu durum işçilerin sömürülmesine ve birçok adaletsiz uygulamaların ortaya çıkmasına neden oldu. Öyle ki günlük onaltı saate kadar ağır çalışma süreleri ve bunun karşılığında işçinin karnını dahi doyurmadığı sefalet ücreti ile karşılaşıldı. Bu durum giderek işçilerin ancak birleşerek bir güç olabilecekleri bilincinin doğmasına neden oldu.

1 Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk Bölümü..

2 Bu metin, Prof. Dr. Talat Canbolat'ın "Sosyal Bilimler Gözüyle Teknoloji Devrimi" başlıklı TESAM VI. Sosyal Bilimler Kongresi'nin açılış oturumunda yapmış olduğu "Teknoloji Devriminin İş Hukukuna Etkileri" isimli sunumundan derlenmiştir.

Bir tarafta duvarların arkasındaki saraylarda kuş sütü eksik bir yaşam sürülüyordu. 16. Louis'in eşi Maria Antoniette'nin dönemi çok iyi ifade eden meşhur bir sözü var. İşçiler "Açız, ekme isteriz." diye kapıya dayandıklarında "Ekmek bulamıyorlarsa pasta yesinler" dediği söylenir. Gerçekten öyle söyledi mi söylemedi mi bilmem ama bu söz o dönemi çok iyi anlatıyor.

İşçilerin, insanca yaşama ve insanca çalışma koşulları talepleri isyana dönüştü ve bazı devletler yıkıldı. Yönetimler değişti. Bu durumda devletler yeni bir şeyi fark ettiler. Bu geniş kitlelerin insanca çalışma koşulları için devlet müdahale etmek zorundadır. İşçiyi koruma hukuku olarak da anılan bu alana "iş hukuku" diyoruz. Bu alan borçlar hukukundaki gibi, ticaret hukukundaki gibi eşitler arasındaki bir düzenleme değildir. Tersine işçinin korunması için devletin asgari çalışma koşullarını belirlemesi ve bunun üzerinde işçi lehine değişikliklerin mümkün olması gerekirdi. Bu durum, devlet olmanın gereği ve bir yükümlülük haline geldi. Toplumlar yeniden inşa edildi. İşçi-işveren-devlet yapısıyla birlikte iş hukuku üçlü yapı üzerine kuruldu. Bugün de hala bu şekilde devam etmektedir. Asgari ücretin altında ücret verilmesi yasak ancak üzeri serbest pazarlığa tabi. Bunun işçilere günlük ara dinlenmesi, yemek molası, haftada bir gün tatil verilmesi, yıllık izin verilmesi gibi hususlar Kanunlarla düzenlenmiştir. Kanunlardaki bu düzenlemeler işçilerin lehine artırılabilir ancak aleyhine daraltılamaz. Buna da nispi emredici normlar deniyor.

Değişmeyen tek şey değişimdir. Toplum yapısı bu buluşlarla birlikte devamlı şekillenmektedir. Aile, kurumlar, devlet, işletmeler tamamen değişiyor. İşletmeler de kendi yapılarının organizasyon,

üretim, dağıtım, pazarlama aşamalarını yeni teknolojiye, yeni buluşlara göre değiştiriyorlar.

Hukuk alanında yeni alanlar ortaya çıkmaktadır. Bilişim hukuku, fikri sınai haklar hukuku, internet hukuku gibi hukuk dalları bu değişime uyum sağlayabilme adına yeni uzmanlık alanları olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü bir alanda düzenleme yapmak mecburiyetiniz var. Hukuksuz hiçbir şey olmaz. Gelişmiş toplumlar hukuku; hava, su, ekmek gibi toplumun zorunlu olarak olması gereken bir alan olarak değerlendirir.

BULUŞLAR VE BULUŞLARI YAPANLARIN HUKUKEN KORUNMASI

Bilgi toplumunda mevcut makine veya maddi sermayenin yanında fikri ürünler daha kıymetli olmaktadır. Teknoloji baş döndüren hızla gelişmekte, buna ayak uyduramayan işletmeler yok olup gitme tehlikesiyle karşılaşmaktadır. Kıt kaynakların yerini temel stratejik kaynak olarak bilgi ve bunun somutlaşmış şekli olan buluşlar almaktadır. Bugün teknolojik buluşlar, ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve hukuksal yapıyı derinden etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gelişmeler sonucu Fikri ve Sınai Mülkiyet Hukuku ayrı bir hukuk dalı olarak ortaya çıkmıştır. Yeni buluşlar; işletmelerin organizasyon yapısı, üretim süreçleri, ürünlerin dağıtım ve pazarlanması gibi tüm alanlarda etkin olarak kullanılmaktadır.

Buluşlar sadece işletmeler için değil o ülkenin gelişmişlik ve kalkınması dolayısı ile refah düzeyi ile de yakından ilgilidir. Büyük öneme sahip olması nedeniyle buluş yapma faaliyetlerinin özendirilmesi ve teşvik edilmesi gerekir. Bunun için her şeyden önce buluşların korunması gerekir. Gelişmiş ülkelerin buluş yapma faaliyetlerini destekleyen ve buluşu etkin şekilde koruyan ülkeler olması tesadüf değildir.

Buluş sahibine, bunu açıklaması karşılığında belirli bir süre inhisari nitelikte kullanma hakkı

tanınmakta ve izinsiz başkalarının kullanması engellenmektedir. Böylece buluş, ilgili olduğu alanda yeni bir buluş basamağını oluşturmakta, koruma süresi içerisinde sahibinin izni olmadan kullanamayan işletmeler daha gelişmiş yeni bir buluş yapma faaliyetlerine girişmektedir. Bu şekilde hem işletmeler hem de toplum gelişmektedir. Koruma süresi içerisinde buluş sahibine bir bedel ödeyerek alınan lisanslar sayesinde diğer işletmeler de bunu kullanabilmekte, koruma süresi sonunda ise buluş toplumun malı olarak kabul edilmektedir. Böylece buluş sahibinin menfaati ile toplum menfaati dengelenerek ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişme sağlanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu 1879 yılında İhtira Beratı Kanunu ile bu buluşları koruyan kanun çıkaran dünyada 4 üncü ülke olmuştur. Fakat sonraki dönemlerde buluşlara ve buluş yapanlara çok fazla değer verilmedi. Genellikle taklit ürünler üzerinden gidildiği için sanayii fazla gelişemedi. Cumhuriyet kurulduğu zaman Cumhuriyet'i kuranlar, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları bunun farkındaydı. Bu nedenle İzmir İktisat kongresi yapılarak bağımsız ülke olabilmemiz için ekonomik kalkınmanın önemi vurgulanmıştır.

Burada bir hususu dikkatinize sunmak istiyorum. Sevr

Antlaşması'nda bir madde var ve bu madde aynen Lozan antlaşmasında da ihtilaf devletlerinin dayatması sonucu alınmıştır. Bu konu üzerinde Türkiye'de yeteri kadar durulmamış ve bilimsel eserlerde pek yer verilmemiştir. Ayrıntılarını benim işçi buluşları kitabımda bulabilirsiniz. Sevr Antlaşması'nın 272. Maddesi ile Osmanlı Devleti imza tarihinden itibaren 1 yıl içerisinde 20 Mart 1883 tarihli Paris Sözleşmesi'ni, 8 Eylül 1886 tarihli Bern Sözleşmesi'ni ve 20 Mart 1914 tarihli Bern Ek Protokolü'nü imzalamayı taahhüt etmişti. Lozan Barış Antlaşması'nın ek 5 numaralı Protokolü olan Ticaret Sözleşmesi'nin 14. Maddesi'nde de bu hüküm tekrar edilmiştir. İsterseniz Lozan'ın gizli

maddesi de diyebilirsiniz. Zira asıl anlaşma metninin içerisinde yer almamış gibi gözükse de anlaşmaya dahil olan Ticaret Sözleşmesine konularak gözden kaçırılmaya çalışılmıştır. Bu maddeye göre Türkiye Devleti imza tarihinden itibaren 1 yıl içerisinde Paris Sözleşmesi'ni, Bern Sözleşmesi'ne katılmayı taahhüt etmiştir.

20 Mart 1883 tarihli Paris Sözleşmesi, sınai mülkiyet hukuku dediğimiz marka, patent, endüstriyel tasarım gibi sanayide uygulanabilen buluşları korumaya yönelik bir uluslararası anlaşmadır. 8 Eylül 1886 tarihli Bern Sözleşmesi ve 20 Mart 1914 tarihli Bern Ek Protokolü fikri hakları koruyan bir anlaşmadır. Fakat Bern Sözleşmesinde şöyle bir hüküm var. Ülkeler bilimsel ve edebi eserleri kendi dillerine tercüme hakkını saklı tutarak anlaşmayı imzalayabilirler. Lozan Antlaşması'nın eki olan Ticaret Anlaşması'nın 14. Maddesi bu hükmü tekrar etmiştir (Madde 14/1-2(1)). Türkiye taahhüt ettiği tarihte hem Paris Sözleşmesi'ne hem Bern Sözleşmesi'ne katılma beyannamesini göndermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, Paris Sözleşmesi'ne kabul edildi ancak ilginç bir şekilde Bern Sözleşmesi'ne kabul edilmedi. Çünkü Türkiye'nin bilimsel ve

edebi eserleri kendi dillerine tercüme hakkını saklı tutması ve diğer ülkelerin yaptığı gibi bu çekinceyle sözleşmeyi imzalamasını kabul etmediler. Bize siz ancak çekince koymadan imzalarsanız kabul ederiz dediler. Oysa bunu diyen ülkelerin tamamı da Bern Sözleşmesini bu çekinceyle imzalamışlardı. Dünyanın hemen hemen bütün ülkeleri tercüme hakkını saklı tutarak bu anlaşmayı imzalamalarına rağmen Türkiye Cumhuriyeti açısından bunu kabul etmediler. Diğer taraftan aynı ülkeler ki bunlar Lozan Antlaşması'nın tarafı olan ülkelerdir. Bununla da yetinmediler bu ülkeler geri dönüp bize Lozan Antlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmiyorsun diyerek protesto ettiler ve uluslararası alanda her türlü baskıyı yapmaya başladılar. Hatta bir dönemde Avusturya, Japonya, Yugoslavya dahil olmak üzere 5-6 ülke ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti, aynı metinle katılma beyanında bulundu. Diğerlerinin tamamı kabul edilirken sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin başvurusu kabul edilmedi. Bu durum 13 Aralık 1951 yılında kadar devam etti. Ardından 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile düzenleme yapıldı.

Türkiye, Kurtuluş Savaşı ile birlikte çok büyük bir savaşta kazandı ama Türkiye'yi ekonomik alanda

bağımsız hale getirmemek ve hatta bağımlı hale getirmek için her türlü çaba gösterildi.

Teknoloji Devrimi'ni isklamamanız için bu mevzuatları yapmanız ve bu mevzuatlara uyum sağlamanız gerekir. Teknolojik gelişmeleri devam ettirmemiz için buluşu korumamız gerekiyor. Bu buluşu yapanlar da genellikle işçilerdir. Artık merdiven altı bireysel çalışmalarla buluş yapma imkânı tamamen ortadan kalkmıştır. Konusu buluş olan işletmeler çoğalmıştır. Sadece Ar-Ge şirketleri oldukça yaygın olmuştur.

İşletmelerin Ar-Ge birimleri de ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Bugün tüplü televizyon satamazsınız. Yeni teknolojiye uyum sağlayamayan işletmeler yok olmak zorundadır. Varlıklarını devam ettirmek için alanlarındaki teknolojik gelişmeleri takip etmek, bu alanlarda yeni buluşlar yapmak zorundadırlar. Faaliyet alanı "Buluş" olan işletmeler giderek yaygınlık kazanmaktadır. İşletmelerin özellikle ar-ge bölümlerinde konusu "Buluş" olan iş sözleşmeleri yapılmaktadır. İşletmeler ayakta durabilmek için kullandıkları teknolojileri sürekli yenilemek ve bu alandaki gelişmelere ayak uydurmak zorundadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri de o ülkede yapılan yeni buluşlarla yakından ilgilidir.

Bu alanda en son kabul edilen 22 Aralık 2016 tarihli ve 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu da marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model gibi hususları ve bunların nasıl korunacağını, buluşu gerçekleştiren işçi ile işveren arasındaki hak ve yükümlülükler düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere bakıldığında buluş yapan işçiye ödül verilmesi, buluşun kullanılarak bir fayda sağlanması halinde bundan pay verilmesi gibi çalışanların ücretleri dışında ilave menfaatlerle korunması esas alınmıştır. Diğer taraftan buluş yapanların da gecikmeden bunu işverene bildirmesi, işverenin

hak talebinde bulunması aksi takdirde buluşun serbest kalacağı, buluşun tescil ettirilerek korunması, izinsiz kullananlar hakkında para ve hapis cezalarına varan caydırıcı yaptırımlara yer verilmiştir.

COVID 19 DÖNEMİ'NİN İŞ HUKUKUNDA DİJİTALLEŞMEYE ETKİLERİ

Covid 19 döneminde birçok ülkede pandemiyle mücadele etmek için yasal mevzuatta değişiklik yapıldı. Türkiye ise Umumi Hıfzıssıhha Kanunundaki hükümlerle devam etti. 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 1930 yılında yine Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlığında çıkarılmış bir kanundur. Kanunu yazan ise Refik Saydam'dır. Refik Saydam, Bandırma Vapuru'yla sağlık tabip albay olarak Atatürk'le birlikte Samsun'a çıkan komutanlardan bir tanesidir. Bu durum bize şunu gösterdi. Cumhuriyeti kuranlar büyük bir vizyona sahiptiler ve bilime çok önem veriyorlardı. Öyle ki 1930 yılında çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Türkiye'nin 2020-2021 yılında pandemi döneminde salgın hastalıkla mücadele edebileceği temel bir yasa haline geldi. Reformlar bu şekilde olur. Ancak bu kanunun günümüz koşullarına, yeni teknolojik gelişmelere ve salgın hastalıklarla mücadele edecek şekilde yeniden ele alınması gerekir.

İşte bu dönemde işletmelere ilişkin olarak evden çalışma, uzaktan çalışma, tele çalışma gibi yeni çalışma yöntemleri yaygınlaştı. Zaten hukuk düzeninde uzaktan çalışma ve tele çalışmaya ilişkin düzenlemeler vardı. Avrupa Birliği'nin de kendi içerisinde düzenlemeleri var. Evden çalışma çok yaygın olarak konuşuldu. Avrupa'da, işletmeler, çalışanlarının %20'sini uzaktan çalışma şekline dönüştürüyorlar. Bu çalışma şekli özellikle bazı iş tipleri için işinin de menfaatine oluyor. Daha esnek bir çalışma

İşletmelerin Ar-Ge birimleri de ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Bugün tüplü televizyon satamazsınız. Yeni teknolojiye uyum sağlayamayan işletmeler yok olmak zorundadır. Varlıklarını devam ettirmek için alanlarındaki teknolojik gelişmeleri takip etmek, bu alanlarda yeni buluşlar yapmak zorundadırlar.

yöntemi tercih edilmiş oluyor.

TEKNOLOJİ DEVRİMİ VE İŞ HUKUKUNDA DÖNÜŞÜM

Teknoloji artık özellikle internet üzerinde ya da bilgisayar üzerinden çalışan kişilerin sabah 9:00 akşam 18:00 işyerine gelmelerine gerek duymuyor. Onlara diyor ki siz evlerinizde eşofmanlarınızla, daha rahat ortamda, çayını kahveni yudumlarken, hobileriniz ve diğer işlerinizle de ilgilenme imkanı oluşturarak, daha rahat, daha keyifli çalışma imkanı sunuyor.

Ar-Ge işletmelerine gittiğiniz zaman çalışanların zaman zaman isteklerine uygun olarak iş ortamı hazırlandığını görüyorsunuz. Mesela kumsaldı, deniz dalgalarının veya şelaleden akan suyun şırıltılarıyla buna uygun olarak hazırlanmış bir salonda daha rahat buluş yapabiliyor, çalışabiliyor. Ona o ortamı hazırlıyorlar. Yani takım elbiseli, kravatlı, sabah 9 akşam 18 klasik çalışma yönteminin de tamamen dışına çıkılıyor. İşletmelerin rekabet gücü ve hayatta kalmaları da artık özellikle kaliteli, hızlı, seri, ucuz üretim sağlamalarına bağlı. Bu ise klasik çalışma yöntemleriyle değil farklı çalışma yöntemleriyle sağlanabiliyor.

Yeni teknolojik gelişmelerin iş süreçlerine katılması çalışma hayatını, işçi ve işveren ilişkilerini de derinden etkilemeye devam etmektedir. Çalışma hayatında bilgisayar, otomasyon ve yapay zekânın yaygınlaşması insan gücüne olan ihtiyacı her geçen gün biraz daha azaltmaktadır. Diğer yandan işverenlerin çalışanları izleme ve takip yöntemlerini kolaylaştırmıştır. Bu durum çalışanların, özel hayatına müdahale, kişisel verileri izinsiz kullanımı gibi tartışmaları beraberinde getirmektedir. Hatta işçilerin sosyal medyada işyeriyle ilgili paylaşımlarından kaynaklı hukuki uyumsuzlıklara da sıkça rastlanmaktadır.

Sağlık Bakanlığında çalışanların giriş-çıkış kontrollerinin avuç içi veya başka bir yerde retina okutulmak suretiyle tabi yapılacağına ilişkin düzenleme yapıldı. Ancak mahkeme bu uygulamaları iptal etti. Kişisel Verileri Koruma Kanunu diye Türkiye'de bir kanun çıktı. Kişinin rızası olmaksızın bu verileri işleyemezsiniz, alamazsınız, kontrolü bu şekilde yapamazsınız dedi.

Diğer tarafta işçilerin sosyal medyada işyeri ile ilgili

paylaşım yapmaları işyerinin itibarı ya da rekabet yasağı ya da farklı şekillerde dava konusu olmaya başladı. Bu konuda da yüksek lisans-doktora çalışmaları yapılıyor.

Teknolojik gelişmeler, yapay zekâ ve diğer buluşlarla bazı mesleklerin yakın gelecekte yok olacağı söylenmektedir. Yok olacak meslekler arasında geleneksel avukatlık da sayılıyor. Bazı hukuk ofisleri dilekçe hazırlama, sözleşme hazırlama gibi hususlarda yapay zeka ve buna bağlı yazılımları kullanmaya başladılar. Verileri giriyorsunuz, size boşlukları doldurmak şekliyle dava dilekçenizi ve iş sözleşmenizi ya da alım satım sözleşmenizi otomatik olarak dolduruyor. Bu anlamda bağlı çalışan dediğimiz işçi avukatların geleceği de tehlikeye giriyor. Bu da gelecekte bazı mesleklerin ve klasik işçi sınıfının risk altında olduğunu gösteriyor.

Değişim her zaman iyidir. Bir de iyilik her zaman iyidir. Gelecekte yeni meslekler ortaya çıkması suretiyle çalışanların artık mevcut klasik fabrika yönteminde çalışmayacaklarını veya işsiz kalacaklarını düşünüyoruz. Ancak yeni iş alanlarıyla beraber gelişim ve devrim olduğu gibi devam ediyor. Yani değişmeyen tek şey "değişim" dir. Değişime karşı koyamazsınız ancak uyum sağlayabilirsiniz.